

توانمندسازی ذی نفعان محلی برای مشارکت در توسعه پایدار گردشگری با نقش میانجی اثرات ادراک شده از گردشگری

ناصر شفیع ثابته^{۱*}، سعیده هراتی فرد^۲

۱ استادیار گروه جغرافیای انسانی و آمایش، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران (n_shafiei@sbu.ac.ir).

۲ دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، گرایش آمایش کیفیت محیطی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

چکیده

پژوهش حاضر، به واکاوی اثرات توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری بر مشارکت آنان در توسعه پایدار گردشگری با نقش میانجی اثرات محیطی ادراک شده از برنامه‌ها و طرح‌های گردشگری در بخش آسارا پرداخته است. این پژوهش به روش توصیفی - تحلیلی و با ابزار پرسشنامه متغیرهای اثرگذار و اثر پذیر را واریسی کرده است. نتایج تحقیق حاکی از وجود رابطه مثبت و معنادار بین توانمندسازی ذینفعان محلی با سه متغیر اثرات محیطی - اکولوژیک، اثرات اجتماعی - فرهنگی و اقتصادی توسعه گردشگری، است. همچنین رابطه اثرات اجتماعی - فرهنگی ادراک شده بر مشارکت در توسعه پایدار گردشگری با توجه به ضریب مسیر و مقدار t به دست آمده، مورد تایید قرار گرفت. اما رابطه اثرات محیطی - اکولوژیک و اقتصادی ادراک شده از برنامه‌ها و طرح‌های گردشگری بر مشارکت ذینفعان محلی در توسعه گردشگری تایید نشد. به سخن دیگر، اجرای برنامه‌ها و طرح‌های گردشگری در حوزه اثرات محیطی - اکولوژیک و اقتصادی، به گونه ای نبوده که بتواند مشارکت جامعه محلی را با خود همراه سازد. همچنین نتایج نشان داد که توانمندسازی ذینفعان محلی به صورت غیرمستقیم و با نقش میانجی اثرات اجتماعی - فرهنگی ادراک شده از برنامه‌ها و طرح‌های گردشگری بر مشارکت آنان در توسعه گردشگری تنها در این بعد تاثیر مثبت و معناداری داشته است.

تاریخ دریافت: ۹۷/۰۲/۰۹

تاریخ پذیرش: ۹۷/۰۷/۲۳

واژگان کلیدی:

توانمندسازی،
مشارکت، ذینفعان محلی
، توسعه پایدار
گردشگری، آسارا کرج.

مقدمه:

امروزه ذینفعان محلی به مثابه کنشگران فعالیت گردشگری بیشترین نقش را در توسعه پایدار سکونتگاه‌های روستایی به عهده دارند (گیانپیکولی و سایمون^۱، ۲۰۱۷: ۲). بر این مبنا، بهبود قابلیت‌های فردی و اجتماعی ذینفعان محلی برای مشارکت و تاثیر گذاری در فرآیند توسعه پایدار گردشگری و در واکنش به مسائل زیست محیطی و اجتماعی - اقتصادی ضروری قلمداد شده است (لزلی^۲، ۲۰۱۲: ۲). براساس گزارش سازمان جهانی گردشگری بهبود ابعاد «توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری^۳»، زمینه را برای تعالی آنان از «انسان کارپذیر^۴» به «انسان کارساز^۵» فراهم ساخته؛ و باعث بهبود مشارکت آن‌ها در اقتصاد محلی می‌شود (استرلزکا و همکاران^۶، ۲۰۱۶، ۲۰۱۲، بابلی و همکاران، ۲۰۱۸، سازمان جهانی گردشگری، ۲۰۱۸). زیرا، در فراگرد «توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری» به جای توجه بیشتر به رشد اقتصادی؛ تحریک انگیزش درونی و بهبود رفتار و ادراک آن‌ها، افزایش منافع جوامع محلی و اثرگذاری مثبت برای مشارکت آنان در فرآیند توسعه پایدار گردشگری

* نویسنده مسؤل (n_shafiei@sbu.ac.ir).

^۱ Giampiccoli & Saaymann

^۲ Leslie

^۳ Empowerment of Stakeholder-driven

^۴ Object انسان به مثابه مفعول

^۵ Subject انسان به مثابه فاعل

^۶ Strelezecka et al

مدنظر است (متئو و کومار^۱، ۲۰۱۴: ۵۶).

براساس ادبیات موضوع، آموزش و آگاهی بخشی ذینفعان محلی نسبت به منافع و هزینه‌های توسعه گردشگری، پرورش دانش و مهارت بومی برای بهره‌مندی آنان از فرصت‌های مختلف شغلی، تسهیل در دسترسی به منابع مالی و غیر مالی، توجه به شکل‌پذیری نهادهای محلی باعث ارتقاء ارزش ادراک شده از منافع چندگانه حاصل از اجرای برنامه‌ها و طرح‌های گردشگری شده (آمین، ۱۹۹۸؛ امین بیدختی و همکاران، ۱۳۹۳)؛ و زمینه لازم برای مشارکت فعالانه آن‌ها در فعالیت‌های متنوع گردشگری فراهم می‌سازد (سبل^۲، ۲۰۱۰: ۱۳۷). به‌علاوه، واگذاری سهم مالکیت خدمات گردشگری به ذینفعان محلی در توانمندسازی و تغییر نگرش آنان برای پذیرش مسئولیت نقش به‌سزایی دارد (ام چی پوری و گیانپکولی^۳، ۲۰۱۴).

بر این شالوده، از دهه ۱۹۸۰ میلادی رهیافت «توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری»، برای برقراری عدالت اجتماعی و فضایی و غلبه بر چالش‌های حاصل از توسعه گردشگری غیر مسئولانه و مخرب محیط زیست در برنامه ریزی توسعه کشورها مورد توجه قرار گرفته است (شارپلی^۴، ۲۰۰۹: ۴۳؛ دایک و والیک^۵، ۲۰۱۷: ۳). به گونه‌ای که در این رهیافت، افزایش آگاهی و اثرات ادراک شده محیطی ذینفعان محلی گردشگری برای بهره‌مندی و حفاظت از منابع محلی دردسترس به صورت عادلانه و برابر مدنظر بوده؛ که این خود زمینه مشارکت آنان در برنامه‌ها و طرح‌های توسعه گردشگری، ایجاد تحول مداوم برای دایمی کردن منافع گردشگری و بهبود کیفیت محیطی فراهم می‌سازد. (جیانکوپولی^۶، ۲۰۱۵: ۲۲). به سخن دیگر، توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری علاوه بر تغییر در نگرش و ارزش ادراک شده آن‌ها از طرح‌های توسعه گردشگری، به مثابه عامل کلیدی در قادرسازی ذینفعان محلی برای اثر گذاری مثبت در جریان توسعه پایدار گردشگری است (استرلزکا، ۲۰۱۲: ۱۷؛ همیلتون و الکساندر^۷، ۲۰۱۳: ۱۷۱).

در این راستا، چگونگی بهبود ابعاد توانمندسازی و ارتقاء کیفیت زندگی روستاییان از این جهت که بیشترین افراد کم درآمد و فقیر در مناطق روستایی زندگی می‌کنند، پرسشی است که می‌توان پاسخ آن را در درون هر منطقه جستجو کرد. بنابراین، اهمیت موضوع ایجاب می‌کند تا شناخت علمی به مسئله بهبود ابعاد توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری بدست آورد. بنابراین مسئله اصلی این است که توانمندسازی ذینفعان محلی متأثر از اثرات ادراک شده از اجرای برنامه‌ها و طرح‌های گردشگری چه تاثیری بر مشارکت آن‌ها در فعالیت‌های اجتماعی - اقتصادی و توسعه پایدار گردشگری دارد؟ در راستای مسئله اصلی، سؤال‌های فرعی مقاله به این شرح است:

توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری چه تاثیری در اثرات ادراک شده از ابعاد محیطی - اکولوژیک، اجتماعی - فرهنگی و اقتصادی توسعه گردشگری دارد؟ اثرات ادراک شده محیطی - اکولوژیک، اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی ذینفعان محلی از اجرای برنامه‌ها و طرح‌های گردشگری تا چه اندازه در مشارکت آنان در توسعه پایدار گردشگری اثر گذار است؟ آیا توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری با نقش میانجی اثرات ادراک شده محیطی - اکولوژیک، اجتماعی - فرهنگی و اقتصادی از اجرای برنامه‌ها و طرح‌های گردشگری با مشارکت آنان در فرآیند توسعه پایدار گردشگری ارتباط دارد؟ برای پاسخگویی به سؤال‌های مذکور ۷ فرضیه مورد آزمون قرار گرفت.

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

مفهوم توانمندسازی

توانمندسازی به مثابه یک فرآیند قدرت بخش جوامع و به مفهوم تغییر در رفتار و کردار انسان‌ها در حوزه‌های مختلف علمی

^۱ Mathew & Kumar

^۲ Sebele

^۳ Mtpuri & Giampiccoli

^۴ Sharply

^۵ Dukic & Volic

^۶ Giampiccoli

^۷ Hamilton & Alexander

برای سازمان‌دهی به واکنش‌های محیطی و انجام اقدامات نوآورانه در سطوح مختلف همچون سازمان‌های غیرانتفاعی تا دولت‌های ملی و سازمان‌های بین‌المللی مطرح شده است (مچانیک^۱، ۱۹۹۱؛ والراشتین^۲، ۲۰۰۶؛ استرلزکا، ۲۰۱۷: ۶۲). بر این شالوده، توانمندسازی به مثابه ساختاری است که بین نقاط قوت و شایستگی‌های فردی و اجتماعی، محیط زیست و رفتارهای مسئولانه افراد در ابعاد محیطی رابطه برقرار می‌کند (راپاپورت^۳، ۱۹۸۱، ۱۹۸۴)؛ و باعث تقویت درک افراد از ویژگی‌های فردی، اجتماعی و قابلیت‌های محیط طبیعی خود شده و زمینه را برای برقراری ارتباط سازنده با محیط و بهره‌مندی از آن فراهم می‌سازد. همچنین، توانمندسازی محرک پاسخگویی و واکنش‌پذیری انسان و جوامع نسبت به مسائل زندگی‌شان می‌شود؛ و شرایط را برای تغییر کردار آنان از انسان کار پذیر به انسان کارساز آماده می‌سازد (مویگوا^۴، ۲۰۱۵: ۲۸؛ آخوندی و همکاران، ۱۳۹۰).

قدرت و توانمندسازی

ارتباط نزدیکی بین قدرت و توانمندسازی وجود دارد. از نقطه نظر فوکولت (۱۹۸۰، ۱۹۸۲) قدرت در تمامی روابط اجتماعی وجود دارد (اسکاپ^۵، ۲۰۰۰). بنابراین، هیچ‌کسی فاقد قدرت نیست و هر کسی در معرض تاثیرات قدرت قرار دارد. به بیان دیگر، بهبود سطح قدرت ذینفعان محلی گردشگری موجب فراهم نمودن فرصتی برای مشارکت کنندگان جهت پرورش دانش و همکاری مشارکت‌آمیز با یکدیگر به مثابه «انسان کارساز» و خلاق و نه صرفاً به عنوان «انسان کارپذیر» می‌شود (پرکینز و زیمرمن^۶، ۱۹۹۵). بهبود سطح قدرت ذینفعان محلی گردشگری علاوه بر افزایش کنترل آن‌ها بر زندگی و مشارکت دموکراتیک موجب غلبه آنان بر مشکلات محیط زیست‌شان می‌شود (ریمرمن، شولر، چکووای^۷، ۱۹۹۲).

البته، نمودهای قدرت می‌توانند در فرآیند توانمندسازی محدود کننده و یا ترغیب کننده ذینفعان محلی گردشگری برای مشارکت در فعالیت‌ها باشند (نایت و کوتزل^۸، ۲۰۱۶). بر این شالوده، توانمندسازی متناسب با ساختار قدرت می‌تواند به صورت «مولد^۹» (انسان کارساز) و یا «نامولد^{۱۰}» (انسان کارپذیر) بروز نماید. از این رو، گسترش قدرت ذینفعان محلی گردشگری، باعث گذار از وضعیت «قدرت بر^{۱۱}» (تسلط) و انسان کارپذیر، که محدودیت‌های زیادی برای اعمال نفوذ و مشارکت در امور مختلف در ذینفعان گردشگری به وجود می‌آورد؛ به وضعیت «قدرت در» و «قدرت با» برای اعمال نفوذ و مشارکت ذینفعان محلی گردشگری در فرآیند توسعه پایدار گردشگری کمک نماید. البته، برای توانمندسازی مولد ذینفعان محلی، توجه به بهبود آموزش و آگاهی بخشی، دسترسی به منابع، مالکیت گروهی، سطح مسئولیت‌پذیری و کنترل محلی باعث گذار از حالت «توانمندسازی نامولد» به «توانمندسازی مولد» (جدول ۱)، برای ارائه بهتر خدمات گردشگری به گردشگران و بهبود ابعاد توسعه پایدار گردشگری می‌شود (نایت و کوتزل^{۱۲}، ۲۰۱۴: ۳۵-۳۶).

جدول (۱): مقوله قدرت و توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری

نوع مشارکت	توصیف فرایند توانمندسازی	تمرکز اولیه	نوع قدرت
منفعانه (انسان کارپذیر)	انجام فعالیت از روی اجبار (نامولد)	تسلط	قدرت بر
برقراری ارتباط	انجام فعالیت به صورت ناخودآگاه (مولد)	عاملیت (وابستگی)	قدرت به
مشارکت فعالانه	انجام فعالیت از روی پاسخ به نیازهای فردی و اجتماعی (مولد)	شراکت جمعی	قدرت با
توانمندسازی (انسان کارساز)	انجام فعالیت به صورت خودآگاه (مولد)	خودانگیزی	قدرت در

^۱ Mechanic

^۲ Wallerstein

^۳ Rappaport

^۴ Muigua

^۵ Schaap

^۶ Perkins & Zimmerman

^۷ Zimmerman, Schulz, Checkoway

^۸ Knight & Cottrell

^۹ Generative

^{۱۰} Non-Generative

^{۱۱} Power over

^{۱۲} Knight & Cottrel

ماخذ: واکاوی بر اساس پیشینه و ادبیات موضوع

آموزش و توانمندسازی:

آموزش یکی از اساسی‌ترین حقوق انسان‌ها است؛ که به مثابه وسیله‌ای برای آگاه‌سازی و برداشت انتقادی آن‌ها از محیط و اثرگذاری بر اهداف توسعه قلمداد می‌شود (فریره، ۱۹۷۲).^۱ آموزش با شکوفایی توانمندی درونی به مثابه یکی از رکن‌های توسعه پایدار برای ارتقای ظرفیت‌مندی جوامع و محیط در نظر گرفته شده است. توانمندی ذینفعان محلی در پایین‌ترین سطح خود از طریق آموزش باعث مشارکت جوامع در تغییرات آتی و افزایش میزان کنترل آن‌ها به واسطه آگاهی از منابع فردی، اجتماعی و محیطی می‌شود (راموس و پریدوکس، ۲۰۱۴).^۲ متناسب با نوع آموزش؛ انسان‌ها به دو گونه «کار پذیر» و «کار ساز» تقسیم می‌شوند. انسان‌های کارساز قادر به ساخت و بهبود محیط در راستای اهداف خود هستند. بر این شالوده، نحوه آموزش باید به گونه‌ای باشد که مهارت و دانش بومی ذینفعان محلی در کنار دانش نیروی متخصص برای قادرسازی و افزایش ادراک و فهم مشترک برای یافتن راه‌حل مناسب در مسائل محیطی‌شان در شرایط برابر صورت پذیرد (مویگوا، ۲۰۱۵: ۲۸).

آگاهی بخشی و توانمندسازی:

آگاهی به مفهوم آشکارسازی محیط اطراف است که به واسطه تجربه کردن (راوکا، ۲۰۰۶: ۳۶) یا تجربه‌های ادراکی، حسی و تمایلات اتفاق می‌افتد. به سخن دیگر، آگاهی، دسترسی آگاهانه یا «کنترل عقلانی» است. همچنین آگاهی به مفهوم صاحب‌فهمی از «خود» بودن و توانایی به‌کارگیری این فهم در تفکر در خصوص یک «خود» و به مفهوم درون‌یابی است (بلوک، ۱۹۹۵: ۲۱۳) مراحل چهارگانه برای رسیدن به آگاهی وجود دارد؛ گام اول کسب اطلاعات، گام دوم، داشتن باور، گام سوم، مشاهده و گام آخر شناخت است (برمودز، ۲۰۰۷: ۴۶۱).^۳ بر این مبنا، آگاهی به مفهوم بالا بردن درک و شناخت افراد است برای این‌که بتوانند آزادانه فکر کنند و نسبت به هر چیزی که در محیط خود می‌بینند نظر داده یا از آن انتقاد کنند (جی داتی، ۱۹۹۴).^۴

بدین ترتیب، کارگاه‌های آگاه‌سازی در بخش‌های مختلف گردشگری برای درک بهتر ذینفعان محلی از پتانسیل‌های محیطی، در ایجاد کانال‌هایی برای تقویت روابط ذینفعان محلی با نخبگان، مراکز دانشگاهی، و ایجاد کمیته‌های آگاه‌سازی، گفتگوهای دوستانه جمعی مؤثر است. ارتقای سطح آگاهی ذینفعان محلی علاوه بر افزایش اعتماد به نفس آنان، آن‌ها را قادر به تفکر برای انتخاب آزادانه و تأثیرگذاری در بهبود جایگاه شغلی و اجتماعی‌شان می‌کند (آمپوموزا، ۲۰۰۸: ۲۴).

دانش و مهارت و توانمندسازی:

ذینفعان محلی گردشگری از طریق افزایش آگاهی و کسب دانش و مهارت، توانایی‌های درونی خود را برای دستیابی به اهداف مورد نظر ارتقاء می‌بخشند (ابوت، ۱۹۸۸).^۵ ذینفعان دارای دانش و مهارت، با درک صحیح از محیط زندگی در مدیریت و بهره‌مندی از آن تلاش می‌کنند. آن‌ها مهارت‌های سه‌گانه «تکنیکی»^۶، رفتاری و ادراکی»^۷ برای دستیابی به

^۱ Freire

^۲ Ramos & Prideaux

^۳ Muigua

^۴ Ravoka

^۵ Block

^۶ Bermudez

^۷ Gdotti & Moacir

^۸ Ampumaza

^۹ Abbott

^{۱۰} Technical Behavioral, Perceptual

توانمندی اجتماعی - اقتصادی فرا می‌گیرند (گرین^۱، ۲۰۰۱). سطح اول مهارت، مهارت فنی، دانایی و توانایی در انجام وظایف محوله است. در این نوع مهارت آموزش و آگاهی بخشی برای بهره‌مندی از منابع در دسترس ضروری است. سطح دوم مهارت، مهارت انسانی، یک نوع تعامل دو جانبه و یا چند جانبه است این نوع مهارت با به اشتراک گذاری تجارب و دانسته‌ها کسب می‌شود. بنابراین ذینفعان محلی گردشگری از طریق کارهای تیمی می‌توانند توانمندی خود را ارتقاء دهند. سطح سوم مهارت، مهارت رفتاری، کنش و واکنش و ادراکات، انگیزه و قومیت‌ها که در بروز رفتار انسان‌ها برای اثر گذاری در توسعه گردشگری است (خدادی و حسومی، ۱۳۹۱)

دسترسی به منابع و توانمندسازی:

دسترسی به عنوان سهولتی است که با آن می‌توان از یک مکان به مکان دیگر رسید (رونالد و همکاران^۲، ۲۰۰۰)؛ همچنین دسترسی به عنوان جدایی فضایی فعالیت‌های انسانی تعریف شده است. دسترسی انواع مختلفی دارد که شامل فیزیکی، محیطی، روانی، اقتصادی، اطلاعاتی و مالی، زیرساختی است؛ بنابراین در توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری فرم‌های مختلف از دسترسی همچون: دسترسی به فرصت‌های شغلی، دسترسی به منابع مالی، منابع انسانی، منابع محیطی مدنظر است (آقازمانی و همکاران^۳، ۲۰۱۷: ۳۳۷).

تشکل سازی و توانمندسازی:

منظور از تشکل سازی گردآوردن افراد محلی و غیرمحلی، حقیقی یا حقوقی و غیر دولتی است که دارای هدف مشترک هستند و دستیابی به این هدف از طریق فعالیت گروهی محقق می‌شود. تشکل‌ها می‌توانند نقش به‌سزایی در توانمندسازی ذینفعان داشته باشند. تشکل‌های گردشگری می‌توانند در درون اعضای خود و در ارتباط با اعضای دیگر گروه‌ها توانایی خود را در مسیر توسعه گردشگری جامعه‌محور ارتقا بخشند. ذینفعان محلی گردشگری با عضویت در تشکل‌های دارای هویت می‌توانند از طریق مشورت با بخش دولتی یا خصوصی سبب تسهیل در رسیدن به اهداف اعضای خود شوند (یاماشیتا^۴، ۲۰۱۱: ۱۷؛ مریت کسکنت^۵، ۲۰۱۰: ۷۳۶-۷۳۷).

مشارکت گروهی و توانمندسازی:

مشارکت به مفهوم مداخله در وضعیت زندگی، اجرایی کردن وظایف و آشکارسازی عملکرد در محیط واقعی یا عمل به واسطه افراد است. بدین ترتیب، مشارکت اجتماعی - اقتصادی در گردشگری بر پایه تعامل با دیگران استوار است و دربرگیرنده وظایف اجتماعی - اقتصادی ذینفعان است (واینک^۶، ۲۰۰۹). یابین که مشارکت به توانمندی و ظرفیت افراد برای فعالیت‌های فیزیکی و نقش‌های اجتماعی بستگی دارد تا بتوانند حیات و رفاه خود را در بلندمدت تضمین کنند (آنت و همکاران^۷، ۲۰۱۰؛ آنبیبی^۸، ۲۰۰۸)

مشارکت ذینفعان محلی در فراگرد توسعه گردشگری می‌تواند به شکل‌های مختلف همچون: «مشارکت سرکوب‌گرایانه»، «مشارکت تلقینی» و «مشارکت خودجوش» صورت پذیرد. توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری کمک می‌کند تا جوامع محلی به صورت خودجوش در توسعه گردشگری مشارکت داشته باشند. در مشارکت خودجوش توجه به رهیافت توانمندسازی ارجحیت دارد؛ این رهیافت، توسعه‌ای را مناسب می‌داند که از طریق توانمندسازی و مشارکت ذینفعان محلی باعث افزایش کنترل و هدایت از طریق مردم محلی شود (بروگل^۹، ۲۰۱۳: ۴).

^۱ Green

^۲ Ronald et al

^۳ Aghazamani & Carter

^۴ Yamashita

^۵ Mariate-Cascanate

^۶ whitenc

^۷ Anate etal

^۸ Anbaby

^۹ Breugel

– مشارکت در توسعه پایدار گردشگری

مشارکت یک اقدام آگاهانه، داوطلبانه به موجب پذیرش مسئولیت توسط ذینفعان محلی گردشگری برای دستیابی به فرصت های برابر است (میسرا، ۱۳۶۵: ۱۲). بر این شالوده، رابطه تنگاتنگی بین مشارکت و توسعه وجود دارد (اورکلی^۱، ۱۳۷۱: ۱۱۲؛ موبیتا و همکاران^۲، ۲۰۱۷: ۲۴۴) به گونه ای که «سازمان بین المللی کار» به نقش مشارکت در توسعه روستایی تاکید نموده است. (سازمان بین المللی کار، ۲۰۱۸: ۱۹). در فرآیند توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری سهیم نمودن ذینفعان محلی در قدرت، دخالت دادن آنان در تعیین سرنوشت خویش از طریق مشارکت امکان پذیر است. در پایین ترین سطح مشارکت، مشارکت اجباری^۳ است که تصمیمات توسط ذینفعان محلی دارای قدرت گرفته می شود. سطح دوم، مشارکت القایی^۴ است که به رغم مشارکت ذینفعان محلی گردشگری در فرآیند توسعه، تصمیمات بر ذینفعان تحمیل می شود. بالاترین سطح مشارکت، مشارکت خودجوش^۵ و داوطلبانه است که از طریق توانمندسازی انجام می پذیرد (رسولی منش و جعفر^۶، ۲۰۱۶: ۵).

– اثرات گردشگری

گردشگری دارای آثار مثبت و منفی محیطی بر زندگی ذینفعان محلی است. زمانی که منافع گردشگری بیشتر از هزینه آن باشد ادراک ذینفعان محلی نسبت به توسعه گردشگری تغییر می کند. آن ها سعی می کنند با مشارکت در توسعه گردشگری باعث افزایش منافع و بهبود کیفیت زندگی خود شوند (چن و همکاران^۷، ۲۰۱۸: ۲). رشد اقتصادی به عنوان یکی از شناخته ترین آثار مثبت گردشگری در سکونتگاه های روستایی بوده که از طریق تنوع اشتغال موجب افزایش درآمد و در نتیجه بهبود کیفیت زندگی ذینفعان محلی می شود (باتلر^۸، ۲۰۱۶: ۲). از اثرات مثبت اجتماعی می توان به بهره مندی از گردشگری به عنوان سازو کاری برای حفظ ارزش های اجتماعی و فرهنگی در سکونتگاه های روستایی اشاره نمود (آقازمانی و همکار^۹، ۲۰۱۷: ۳۳۸). به علاوه، تعاملات بخش های مختلف برای ارائه خدمات به گردشگران موجب تقویت روابط بین ذینفعان محلی برای بهره مندی گروهی از منافع گردشگری می شود (جانی^{۱۰}، ۲۰۱۸: ۱۵۰). بر این شالوده، زمانی که ذینفعان محلی گردشگری از منافع حاصل از گردشگری آگاه می شوند سعی در حفظ محیط زیست برای بهره مندی طولانی مدت از آن می نمایند (برگر و مرتن^{۱۱}، ۲۰۱۷: ۵).

توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری و توسعه پایدار روستایی

پژوهش ها در ارتباط با اثرات توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری بر مشارکت آنان در توسعه پایدار گردشگری نتایج متفاوتی نشان داده است. به طوری که در برزیل، سیاست گذاری ها در راستای توزیع قدرت برای ایجاد تشکلهای، ایجاد فرصت های برابر دسترسی میان اعضا، و بهبود جایگاه ذینفعان محلی گردشگری موجب افزایش اعتماد به نفس و خود اتکایی اعضای تشکلهای شده؛ و زمینه را برای مشارکت فعالانه آن ها در فرآیند توسعه پایدار گردشگری فراهم نموده است (برگوز و مرتن^{۱۱}، ۲۰۱۷). همچنین، توجه به توانمندسازی در آمریکای مرکزی، باعث افزایش خود آگاهی ذینفعان محلی گردشگری شده؛ و

^۱ Oakley

^۲ Mubita et al

^۳ Coercive

^۴ Induced

^۵ Spontaneous

^۶ Rasoolimanesh & Jaafar

^۷ Chen et al

^۸ Butler

^۹ Aghazamani et al

^{۱۰} Jani

^{۱۱} Burgos & Mertens

موجب گشته آن‌ها تمایل بیشتری به مشارکت با بخش دولتی و خصوصی برای ارتقاء کیفیت خدمات به گردشگران داشته باشند؛ و بدین ترتیب با آگاهی از فرصت‌های متنوع شغلی در کاهش فقر و بهبود کیفیت محیطی‌شان اثرگذار بوده‌اند (هکارت^۱، ۲۰۰۹؛ جرجسن و تونینگ، ۲۰۱۷). در کانادا، برنامه ریزی برای توانمندسازی مولد ذینفعان محلی گردشگری برای حفاظت از محیط طبیعی از طریق مدیریت و کنترل محلی مورد توجه بوده است (ادگل و سوانسون^۲، ۲۰۱۳). در سوئد توانمندسازی مولد ذینفعان محلی گردشگری از طریق تقویت مهارت آن‌ها برای مسئولیت‌پذیری در زمینه توسعه پایدار گردشگری صورت گرفته است. افزایش آگاهی ذینفعان محلی گردشگری سبب تقویت روابط و ایجاد اطمینان بین آن‌ها شده؛ و این موضوع همکاری گروهی آن‌ها را به منظور بهره‌مندی از خلاقیت و مهارت یکدیگر برای کار گروهی به دنبال داشته است. (لیندسترم و لارسون^۳، ۲۰۱۶). همچنین، توسعه گردشگری مشارکتی برای توسعه پایدار سکونتگاه‌های محلی در لهستان، بر نقش حمایتی و هدایتی حکومت در توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری برای موفقیت در توسعه گردشگری تاکید داشته است. (استرزلکا^۴، ۲۰۱۷). بدین ترتیب، کشورهای اروپایی و آمریکایی تلاش دارند با ارتقاء توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری ابعاد توسعه پایدار گردشگری را نیز بهبود بخشند.

در حالی که در کشورهای آفریقایی همچون زیمبابوه، توسعه گردشگری انبوه بدون آگاهی بخشی ذینفعان محلی گردشگری از اثرات محیطی، موجب آسیب جدی به محیط طبیعی آن شده است. همچنین، ناآگاهی ذینفعان محلی گردشگری از چگونگی حفاظت از منابع محیطی نیز بر مشکلات آنان افزوده است. براین مبنای، در این گونه کشورها، تغییر در سیاست‌گذاری‌ها به منظور آگاه بخشی به ذینفعان محلی گردشگری از روش‌های محافظت از منابع محیطی و مشارکت آن‌ها برای بهره‌مندی از منافع گردشگری در راستای توسعه پایدار محلی تاکید شده است (سباندان و موزاپو^۵، ۲۰۱۶). در کشور کنیا نیز به دلیل سیاست‌گذاری‌های از «بالا به پایین»، نبود اعتماد، مشارکت ذینفعان محلی در فعالیت گردشگری به صورت نامولد شده است. از این-رو، برآگاهی بخشی و ارتقاء دانش و مهارت ذینفعان محلی کم سواد و فقیر تاکید شده است (مایاگا و همکاران^۶، ۲۰۱۷). زیرا توسعه گردشگری براساس رویکرد «حکومت محور^۷» و کم توجهی به روش‌های متناسب برای توانمندسازی ذینفعان محلی برای غلبه بر مشکلات اقتصادی ناشی از بیکاری، سبب بروز چالش‌های مختلف در ابعاد توسعه پایدار محلی و گردشگری در بسیاری از کشورهای آفریقایی شده است (سازمان ملل متحد، ۲۰۱۷؛ شیلی و زولوف^۸، ۲۰۱۵). به سخن دیگر، پژوهش‌ها در افریقا بیانگر آن است که گردشگری همواره به عنوان یک منبع درآمد برای کاهش فقر مورد توجه قرار گرفته است. اما، کمبود زیرساخت‌های مناسب برای توسعه گردشگری و نابرابری در توزیع قدرت و تفویض اختیار، عامل اساسی در ناتوانی ذینفعان محلی برای مشارکت در گردشگری بوده است (جیامپیکولی و سایمانت^۹، ۲۰۱۷، و ادوامپونگ^{۱۰}، ۲۰۱۷).

بررسی توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری در کشورهای آسیایی نیز نشان می‌دهد. نبود زیرساخت مناسب برای توسعه گردشگری، پایین بودن سطح آموزش و آگاهی بخشی به ذینفعان محلی گردشگری برای چگونگی بهره‌مندی از منابع محلی، به رغم غنای طبیعی و فرهنگی، ذینفعان محلی نمی‌توانند آن طور که باید از منابع گردشگری بهره‌مند شوند؛ و سیاست‌های دولتی و کمبود شفافیت از علل عدم شکل‌گیری گردشگری ذینفع محور است (یاوراناران^{۱۱}، ۲۰۱۳). در شرق آسیا و در تایوان، توجه به آموزش ذینفعان محلی گردشگری برای ارتقاء دانش و مهارت، و توانمندسازی آن‌ها برای مداخله و مسئولیت‌پذیری بیشتر تاکید شده است (فانگ و لو^{۱۲}، ۲۰۱۵). همچنین در چین به تقویت نقش دولت در جذب اعتماد ذینفعان محلی

^۱ Hockert

^۲ Edgell & Swanson

^۳ Lindstrom & Larson

^۴ Strelezecka

^۵ Sibanda & Muzapu

^۶ Myaka et al

^۷ State-Led

^۸ Chili & Xulu

^۹ Giampiccoli & Saayman

^{۱۰} Adu-Ampong

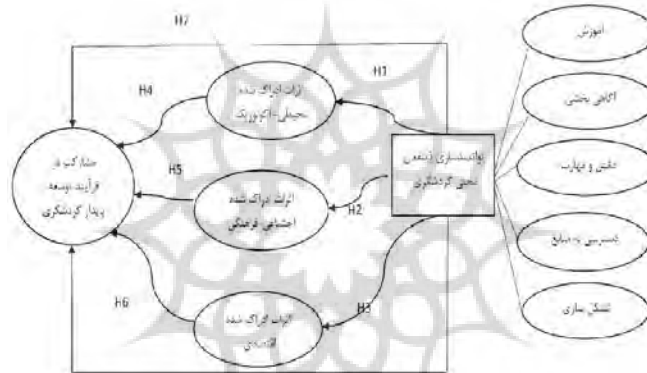
^{۱۱} Yavaranaran

^{۱۲} Fong & Lo

گردشگری برای مشارکت در فعالیت‌های گردشگری مورد توجه قرار گرفته است (مک و همکاران^۱، ۲۰۱۷). در مالزی نیز کمبود دانش و مهارت و عوامل اقتصادی، سنتی و مذهبی از عوامل بازدارنده مشارکت ذینفعان در گردشگری عنوان شده است. بنابراین، تغییر در رویکرد برنامه ریزی گردشگری از حکومت محور به رویکرد ارتباطی - مشارکتی برای تقویت مشارکت ذینفعان محلی گردشگری ضروری قلمداد شده است (کوناسه و همکاران^۲، ۲۰۱۷) در ایران نیز در برنامه‌ریزی گردشگری به رغم ارایه آموزش‌های متنوع به ذینفعان محلی، به دلیل حکومت محور بودن گردشگری و کم توجهی به توانمندسازی ذینفعان محلی در برنامه ریزی توسعه گردشگری، توسعه پایدار سکونتگاه‌های مسیر و مقصد گردشگری با چالش جدی مواجه است (شفیعی ثابت و هراتی فرد، ۲۰۱۷: ۵۰۱).

مدل مفهومی

برای بررسی نقش توانمندسازی ذینفعان محل گردشگری در ارتقاء مشارکت آن‌ها در فرآیند توسعه پایدار گردشگری با نقش میانجی اثرات محیطی - اکولوژیک، اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی ادراک شده از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه گردشگری با مرور ادبیات تحقیق، شکل (۱) به عنوان چارچوب کلی برای مشخص نمودن روابط میان متغیرهای اثرگذار و اثرپذیر تحقیق مدل-سازي شد.

شکل (۱): مدل مفهومی پژوهش، ماخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶

فرضیه‌های تحقیق

H_۱: توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری بر اثرات محیطی - اکولوژیک ادراک شده از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه گردشگری تاثیر مثبت دارد. H_۲: توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری بر اثرات اجتماعی-فرهنگی ادراک شده از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه گردشگری تاثیر مثبت دارد. H_۳: توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری بر اثرات اقتصادی ادراک شده از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه گردشگری تاثیر مثبت دارد. H_۴: توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری بر فرآیند مشارکت در توسعه پایدار گردشگری تاثیر مثبت دارد. H_۵: توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری با نقش میانجی اثرات محیطی - اکولوژیک ادراک شده از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه گردشگری برای مشارکت آنان در فرآیند توسعه پایدار روستایی تاثیر مثبت دارد. H_۶: توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری با نقش میانجی اثرات اجتماعی - فرهنگی، ادراک شده از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه گردشگری برای مشارکت آنان در فرآیند توسعه پایدار روستایی تاثیر مثبت دارد. H_۷: توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری با نقش میانجی اثرات ادراک شده اقتصادی، ادراک شده از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه گردشگری برای مشارکت آنان در فرآیند توسعه پایدار تاثیر مثبت دارد.

روش تحقیق

تحقیق حاضر با توجه به هدف از نوع بنیادی و با توجه به روش و نحوه گردآوری اطلاعات از نوع توصیفی - پیمایشی است و

^۱ Mak et al

^۲ Kunasekaran et al

بر حسب ماهیت داده ها از نوع تحقیقات کمی است. این پژوهش در سال ۱۳۹۷ به واکاوی اثرات توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری بر مشارکت آن‌ها در توسعه پایدار گردشگری در ناحیه مورد مطالعه به روش توصیفی - تحلیلی پرداخته است. جامعه آماری پژوهش شامل صاحبان (ذینفعان محلی) ۴۶۰ واحد و مرکز اقامتی و پذیرایی، مرکز خرده فروشی و عمده فروشی در مسیر و مقصد گردشگری بوده است. این مراکز از طریق مراجعه حضوری و داده های سازمان میراث فرهنگی و گردشگری در سال ۱۳۹۷ شناسایی شدند. حجم نمونه محاسبه شده برای ذینفعان بر اساس فرمول "کوکران" (سرای، ۱۳۹۳: ۱۳۶-۱۳۷)، با سطح اطمینان ۹۵ درصد و پیش برآورد واریانس $(0/5 * 0/5) / 25$ و دقت احتمالی مطلوب ۵ درصد، تعداد ۲۳۰ ذینفع محلی گردشگری به صورت نمونه تصادفی انتخاب شدند که به طور مستقیم از آن‌ها پرسشگری به عمل آمد. برای جمع‌آوری داده‌های میدانی از ابزار پرسشنامه استفاده شد. برای طراحی پرسشنامه از مطالعات مختلف براساس شرایط و موقعیت جامعه ایران استفاده شد. در این رابطه برای سنجش ابعاد مختلف توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری تعداد ۱۹ سؤال مطابق جدول ۲ از مطالعات پژوهشگران مختلف در ارتباط با موضوع مورد مطالعه استفاده شد.

جدول (۲) متغیرهای مکنون و آشکار فرآیند توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری

متغیر مکنون	متغیر آشکار	علائم در PLS	نویسندگان
آموزش (اجرای دوره های آموزشی در زمینه)	خدمات رفاهی و پشتیبان گردشگری	AQ1	Strelezecka, ۲۰۱۲; ۲۰۱۶; Jorgensen & thoning, ۲۰۱۷; Mak et al, ۲۰۱۷; Kunasekaran et al, ۲۰۱۸;
	حفاظت محیط زیست و استفاده از انرژی های نوین	AQ۲	Hockert, ۲۰۰۹; Strelezecka, ۲۰۱۲; Sibanda & Muzupa, ۲۰۱۶; Muigua, ۲۰۱۵; Mertens & Burgos, ۲۰۱۷;
	روش های نوین بازاریابی	AQ۳	Hockert, ۲۰۰۹; Mertens & Burgos, ۲۰۱۷; Jorgensen & thoning, ۲۰۱۷; UNWTO, ۲۰۱۸
	بهره مندی از منابع محلی	AQ۴	Hockert, ۲۰۰۹; Lindstrom & Larson, ۲۰۱۶; Sibanda & Muzupa, ۲۰۱۶;
	گردشگری پاک	AQ۵	Sibanda & Muzupa, ۲۰۱۶; Sayman & Giampiccoli, ۲۰۱۷; UNWTO, ۲۰۱۸
آگاهی بخشی	آگاهی از حقوق شهروندی	BQ1	Lindstrom & Larson, ۲۰۱۶; Strelezecka, ۲۰۱۷; Mak et al, ۲۰۱۷; UNWTO, ۲۰۱۸
	آگاهی از منابع محیطی در دسترس	BQ۲	Strelezecka, ۲۰۱۳; Strelezecka, ۲۰۱۶; UNWTO, ۲۰۱۸
	آگاهی از اصول توسعه پایدار	BQ۳	Sibanda & Muzupa, ۲۰۱۶; UNWTO, ۲۰۱۸;
	آگاهی از اثرات منفی گردشگری	BQ۴	Hockert, ۲۰۰۹; Sibanda & Muzupa, ۲۰۱۶; Jorgensen & thoning, ۲۰۱۷; Sayman & Giampiccoli, ۲۰۱۷;
مهارت	مهارت در زمینه صنایع محلی	CQ1	Mtpuri & Giampiccoli, ۲۰۱۴; Sibanda & Muzupa, ۲۰۱۶; Kunasekaran et al, ۲۰۱۸;
	مهارت در بهره‌مندی از تکنولوژی و انرژی های نوین	CQ۲	Hockert, ۲۰۰۹; Mtpuri & Giampiccoli, ۲۰۱۴; Sibanda & Muzupa, ۲۰۱۶; UNWTO, ۲۰۱۸;
	مهارت در ارائه خدمات گردشگری به گردشگران	CQ۳	Mtpuri & Giampiccoli, ۲۰۱۴; Muigua, ۲۰۱۵; Mertens & Burgos, ۲۰۱۷; Kunasekaran et al, ۲۰۱۸;
دسترسی	دسترسی به منابع فیزیکی، اجتماعی و اقتصادی	DQ1	Hockert, ۲۰۰۹; Mtpuri & Giampiccoli, ۲۰۱۴; Muigua, ۲۰۱۵; Jorgensen & thoning, ۲۰۱۷; Mertens & Burgos, ۲۰۱۷; ; Kunasekaran et al, ۲۰۱۸;
	دسترسی به تکنولوژی زیر ساخت	DQ۲	Sibanda & Muzupa, ۲۰۱۶; Mertens & Burgos, ۲۰۱۷; Kunasekaran et al, ۲۰۱۸;
	دسترسی به منابع مالی و غیر مالی	DQ۳	Hockert, ۲۰۰۹; Muigua, ۲۰۱۵; Mertens & Burgos, ۲۰۱۷; Kunasekaran et al, ۲۰۱۸; UNWTO, ۲۰۱۸;
	دسترسی به نیروی ماهر انسانی	DQ۴	Sibanda & Muzupa, ۲۰۱۶; Kunasekaran et al, ۲۰۱۸;
تشکل سازی	تمایل برای ایجاد تشکل	EQ1	Hockert, ۲۰۰۹; UNWTO, ۲۰۱۸;
	تمایل برای مشارکت در تشکل ها	EQ۲	Hockert, ۲۰۰۹; Lindstrom & Larson, ۲۰۱۶; Muigua, ۲۰۱۵; Jorgensen & thoning, ۲۰۱۷;
	رضایت از عضویت در تشکل‌ها	EQ۳	UNWTO, ۲۰۱۸;
توانمند سازی	اداره مراکز اقامتی	RQ1	Kunasekaran et al, ۲۰۱۸; Saayman & Giampiccoli, ۲۰۱۷; Kvitva, ۲۰۱۴
	اداره مراکز پذیرایی	RQ۲	Kunasekaran et al, ۲۰۱۸; Kavita, ۲۰۱۴
	برگزاری تورهای گردشگری	RQ۳	Strelezecka, ۲۰۱۷; Hockert, ۲۰۰۹;
	عرضه صنایع دستی به گردشگران	RQ۴	Saayman & Giampiccoli, ۲۰۱۷; Hockert, ۲۰۰۹;
مشارکت در فرایند توسعه پایدار	مشارکت اجتماعی و اقتصادی	KQ1	Strelezecka, ۲۰۱۷; Hockert, ۲۰۰۹;
	مشارکت در زمینه زیست محیطی	KQ۲	Mtpuri & Giampiccoli, ۲۰۱۴;
	مشارکت در زیر بنای آموزشی	KQ۳	Mertens & Burgos, ۲۰۱۷;

Jorgensen & thoning, ۲۰۱۷;	KQ۴	مشارکت در انرژی های نوین در مراکز اقامتی و پذیرایی	گردشگری
----------------------------	-----	--	---------

مأخذ: براساس واکاوی ادبیات و پیشینه موضوع، سال ۱۳۹۷

برای سنجش اثرات ادراک شده محیطی ذینفعان محلی از اجرای برنامه‌ها و طرح‌ها برای مشارکت در فرایند توسعه پایدار روستایی تعداد ۲۳ سوال مطابق جدول ۳ مورد ارزیابی قرار گرفت.

جدول (۳) فرآیند شاخص سازی مفهوم توسعه پایدار گردشگری

نویسندگان	علامت در PLS	متغیر آشکار	متغیر مکنون
Mtpuri & Giampiccoli, ۲۰۱۴; Muigua, ۲۰۱۵; Lindstrom & Larson, ۲۰۱۶; UNWTO, ۲۰۱۸	GQ۱	بهبود حفاظت از منابع طبیعی	ابعاد محیطی- اکولوژیک ادراک شده
Strelezecka, ۲۰۱۲; Mtpuri & Giampiccoli, ۲۰۱۴; Muigua, ۲۰۱۵; Saymman & Giampiccoli, ۲۰۱۷	GQ۲	بهبود چشم اندازهای روستایی	
Muigua, ۲۰۱۵; Lindstrom & Larson, ۲۰۱۶; Mertens & Burgos, ۲۰۱۷; Strelezecka, ۲۰۱۷;	GQ۳	بهبود کیفیت محیط زیست	
Hockert, ۲۰۰۹; Mtpuri & Giampiccoli, ۲۰۱۴; Saymman & Giampiccoli, ۲۰۱۷, UNWTO, ۲۰۱۸	GQ۴	بهبود تنوع زیستی	
Sibanda & Muzupa, ۲۰۱۶; Saymman & Giampiccoli, ۲۰۱۷; UNWTO, ۲۰۱۸; Mertens & Burgos, ۲۰۱۷;	GQ۵	بهبود گونه های گیاهی	
Mtpuri & Giampiccoli, ۲۰۱۴; Mertens & Burgos, ۲۰۱۷;	GQ۶	بهبود حیات جانوری	
Muigua, ۲۰۱۵; Mertens & Burgos, ۲۰۱۷; Adu-Ampong, ۲۰۱۸; Kunasekaran et al, ۲۰۱۸; UNWTO, ۲۰۱۸	IQ۱	ارتقاء کیفیت زندگی	ابعاد اجتماعی- فرهنگی ادراک شده
Mtpuri & Giampiccoli, ۲۰۱۴; Muigua, ۲۰۱۵; Mertens & Burgos, ۲۰۱۷; Kunasekaran et al, ۲۰۱۸	IQ۲	بهبود کیفیت بناهای فرهنگی	
Hockert, ۲۰۰۹; Mtpuri & Giampiccoli, ۲۰۱۴; Lindstrom & Larson, ۲۰۱۶; Strelezecka, ۲۰۱۷; Adu-Ampong, ۲۰۱۸;	IQ۳	بهبود تعاملات با گردشگران	
UNWTO, ۲۰۱۸; Kunasekaran et al, ۲۰۱۸;	IQ۴	کاهش مهاجرت و افزایش جمعیت	
Mtpuri & Giampiccoli, ۲۰۱۴; Jorgensen & thoning, ۲۰۱۷; Mayaka et al; Kunasekaran et al, ۲۰۱۸;	IQ۵	بهبود وضعیت تشکل‌ها	
Mtpuri & Giampiccoli, ۲۰۱۴; Strelezecka, ۲۰۱۷, ۲۰۱۶; Saymman & Giampiccoli, ۲۰۱۷; Adu-Ampong, ۲۰۱۸;	IQ۶	بهبود مشارکت (شراکت جمعی)	
Mertens & Burgos, ۲۰۱۷; Strelezecka, ۲۰۱۷, ۲۰۱۶; Kunasekaran et al, ۲۰۱۸; UNWTO, ۲۰۱۸	IQ۷	بهبود فرهنگ بومی	
Mtpuri & Giampiccoli, ۲۰۱۴; Muigua, ۲۰۱۵; Strelezecka, ۲۰۱۷, Kunasekaran et al, ۲۰۱۸;	HQ۱	بهبود در صنایع دستی و کارگاهی	ابعاد اقتصادی ادراک شده
Hockert, ۲۰۰۹; Muigua, ۲۰۱۵; Mertens & Burgos, ۲۰۱۷; Kunasekaran et al, ۲۰۱۸;	HQ۲	بهبود در محصولات کشاورزی	
Mtpuri & Giampiccoli, ۲۰۱۴; UNWTO, ۲۰۱۸	HQ۳	بهبود آرایه خدمات به گردشگران	
Sibanda & Muzupa, ۲۰۱۶; Strelezecka, ۲۰۱۷, ۲۰۱۶; Saymman & Giampiccoli, ۲۰۱۷	HQ۴	بهبود سطح سرمایه گذاری	
Hockert, ۲۰۰۹; Saymman & Giampiccoli, ۲۰۱۷; Mayaka et al; UNWTO, ۲۰۱۸	HQ۵	بهبود سطح درآمد	
Muigua, ۲۰۱۵; Strelezecka, ۲۰۱۷, ۲۰۱۶; Saymman & Giampiccoli, ۲۰۱۷;	HQ۶	بهبود کمیت و کیفیت اشتغال	
Hockert, ۲۰۰۹; Muigua, ۲۰۱۵; Strelezecka, ۲۰۱۷, ۲۰۱۶; Saymman & Giampiccoli, ۲۰۱۷; UNWTO, ۲۰۱۸	HQ۷	بهبود تنوع فرصت های شغلی	

مأخذ: یافته های تحقیق حاضر، سال ۱۳۹۷

به منظور اطمینان از انطباق سوال‌های برگرفته از مطالعات پیشین با متغیرهای پژوهش، در جامعه میزبان و برای مشخص شدن روایی صوری این شاخص‌ها و انطباق آن با شرایط ایران و روستاهای ناحیه مورد مطالعه؛ درجه اهمیت شاخص‌های مؤلفه اثر گذار و اثر پذیر پژوهش، از تعداد ۱۲ نفر از اساتید و پژوهشگران دانشگاهی مرتبط با موضوع در دانشگاه‌های مختلف؛ و تعداد ۱۰ نفر از مدیران و کارشناسان خبره سازمان‌ها و نهادهای مرتبط از جمله سازمان میراث فرهنگی و گردشگری کشور و مراکز آرایه دهنده دوره‌های مختلف گردشگری برای ذینفعان محلی مطابق جدول ۴، مورد سنجش قرار گرفت؛ و پس از

توانمندسازی ذی نفعان محلی برای مشارکت در توسعه پایدار گردشگری با نقش میانجی اثرات ادراک شده از گردشگری ۸۱
 اخذ نظرات آنها، اقدامات اصلاحی در پرسشنامه صورت گرفت و تعدادی از سؤال‌های بی‌اهمیت حذف شد. سنجش این شاخص‌ها به صورت گزینه‌های رتبه‌ای طیفی لیکرت از مقدار ۱ خیلی کم تا مقدار ۵ خیلی زیاد بود.

جدول (۴): مراکز ارائه‌دهنده دوره‌های آموزشی برای ذینفعان محلی گردشگری

دوره‌های برگزار شده						نام سازمان	شرح
	صنایع دستی	شیرینی پزی	هتلداری	رستوران	راهنمایان تور	مدیریت تورگردانی	سازمان میراث فرهنگی و گردشگری
				دوره‌های کاردانی مدیریت اماکن زیارتی	راهنمایان تور زیارتی	آشنایی با مراکز زیارتی و متبرکه	سازمان اوقاف
بازار یابی گردشگری	مدیریت گردشگری	هتلداری	دوره‌های پذیرایی	زبان انگلیسی	مدیریت رستوران	راهنمایان تور	دانشگاه علمی و کاربردی
						آشنایی با جاذبه‌های گردشگری	مراکز نیمه رسمی و غیر رسمی
					کوه نوردی، صخره نوردی و یخ نوردی	دوره‌های آموزش اسکی، کوه نوردی و یخ نوردی	فدراسیون کوهنوردی و توریست‌های ورزشی

ماخذ: یافته‌های تحقیق حاضر، سال ۱۳۹۷

روش‌های آماری مورد استفاده در این پژوهش تحلیل همبستگی با استفاده از نرم افزار (SPSS) و مدل معادلات ساختاری (SEM) به کمک روش حداقل مربعات (PLS) و با نرم افزار (SMARTPLS) ۳ انجام شد. مدل معادلات ساختاری (SEM) یکی از رویکردهای آماری جامع برای آزمون فرضیه‌ها در روابط میان متغیرهای پنهان و آشکار مورد استفاده قرار گرفت (هویل^۱، ۲۰۰۴؛ نوروزی، ۱۳۹۵: ۴۷). سنجش مدل معادلات ساختاری در دو مرحله انجام شد؛ مرحله اول ارزیابی مدل اندازه‌گیری بیرونی که در این مرحله پایایی و روایی مدل با استفاده از تحلیل عاملی (CFA) تعیین شد. در این مرحله از مقدار و روایی سازه (AVE) برای بررسی روایی متغیرها و از پایایی ترکیبی (CR) و آلفای کرونباخ برای بررسی پایایی ابزارهای اندازه‌گیری استفاده شد. اگر مقدار t در سطح یک تا پنج درصد معنی‌دار و مقدار روایی ساده بالاتر از ۰/۵ باشد؛ روایی سازه مطلوب بوده، مطلوبیت پایایی سازه زمانی حاصل می‌شود که $CR > 0/6$ و ضریب آلفای کرونباخ بالاتر از ۰/۷ باشد. بر اساس نتایج به دست آمده از جدول ۶ پایایی و روایی پرسشنامه مطلوب بوده است.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های توصیفی نشان داد، از مجموع ۲۳۰ نفر از پاسخگویان، میزان ۱۱/۶ درصد زن و بقیه مرد بودند. همچنین، حدود ۸۲/۲ درصد پاسخگویان دارای تحصیلات بالای دیپلم بودند. به طور کلی بیشترین فراوانی سن پاسخگویان مربوط به گروه سنی ۳۵ تا ۴۴ سال بوده است. (جدول ۵)

جدول (۵): ویژگی‌های پاسخگویان در ناحیه مورد مطالعه

ذینفعان محلی گردشگری		ویژگی	
درصد	تعداد		
۸۸/۴	۲۰۳	مرد	جنس
۱۱/۶	۲۷	زن	
۲/۶	۶	ابتدایی	تحصیلات
۳/۰	۷	راهنمایی	

^۱ Holey

۱۲/۲	۲۸	دبیرستان و دیپلم	سن
۷۹/۱	۱۸۲	کاردانی و کارشناسی	
۳/۱	۷	ارشد و بالاتر	
۴/۸	۱۱	۲۰-۲۴	
۲۵/۱	۵۸	۲۵-۳۴	
۳۹/۶	۹۱	۳۵-۴۴	
۲۳/۵	۵۴	۴۵-۵۴	
۶/۱	۱۴	۵۵-۶۴	
۰/۹	۲	۶۵-۷۴	

ماخذ: یافته های پژوهش، ۱۳۹۷

شاخص های روایی همگرا، آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی میانگین پاسخ ها مطابق جدول ۶ سنجیده شد. آلفای کرونباخ میزان بارگیری همزمان متغیرهای مکنون را در زمان افزایش یک متغیر آشکار اندازه گیری می کند و پایایی ترکیبی (لوین گلد اشتاین) نسبت مجموع بارهای عاملی متغیر مکنون به مجموع بارهای عاملی به علاوه واریانس خطا است. پایایی پرسشنامه به واسطه مقادیر بالاتر از ۰/۷ آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی به واسطه مقادیر بالاتر از ۰/۶ $CR >$ تایید شده است. روایی همگرا به معنای این است که نشانگرهای هر سازه تفکیک مناسبی را به لحاظ اندازه گیری نسبت به سازه های دیگر مدل فراهم می سازد. به عبارت دیگر، هر نشانگر فقط سازه خود را اندازه گیری می کند و ترکیب آن ها به گونه ای است که تمام سازه ها به خوبی از یکدیگر قابل تفکیک هستند. بنابراین این آزمون به بررسی همگرایی شاخص های اندازه گیری کننده متغیرهای مدل می پردازد. شاخص میانگین واریانس استخراجی (AVE) آشکار ساخت که تمام سازه های مورد مطالعه دارای میانگین واریانس استخراج شده بالاتر از ۰/۵ هستند. همچنین تمامی مقادیر بارهای عاملی (t) در سطح ۵ درصد بالای ۱/۹۶ و معنی دار هستند. براین مبنای، روایی پژوهش مورد تایید قرار گرفت.

جدول (۶): شاخص های روایی همگرا و پایایی متغیرهای پژوهش

ضریب تعیین (R^2)	میانگین واریانس استخراجی (AVE)	پایایی ترکیبی (CR)	پایایی (Rho-a)	آلفای کرونباخ	متغیرهای پنهان
۰/۰۰۴	۰/۵۸۰	۰/۸۷۲	۱/۰۴۱	۰/۸۳۷	آموزش
۰/۰۱۲	۰/۶۷۸	۰/۸۹۱	۱/۰۷۹	۰/۸۵۸	آگاهی بخشی
۰/۰۲۶	۰/۶۶۱	۰/۸۵۳	۰/۸۶۰	۰/۷۵۹	دانش و مهارت
۰/۰۰۹	۰/۷۳۹	۰/۹۱۸	۰/۸۶۴	۰/۸۹۷	دسترسی به منابع
۰/۰۰۴	۰/۶۶۹	۰/۸۵۶	۱/۶۰۰	۰/۸۰۹	تشکل سازی
۰/۰۶۲	۰/۶۱۳	۰/۹۰۵	۰/۸۹۵	۰/۸۷۶	اثرات محیطی - اکولوژیک ادراک شده
۰/۰۵۰	۰/۷۱۲	۰/۹۳۷	۰/۹۳۳	۰/۹۲۲	اثرات اجتماعی - فرهنگی ادراک شده
۰/۰۷۰	۰/۷۱۲	۰/۹۳۷	۰/۹۲۵	۰/۹۱۹	اثرات اقتصادی ادراک شده
۰/۰۷۵	۰/۷۰۵	۰/۹۰۵	۰/۸۷۴	۰/۸۶۱	مشارکت در توسعه پایدار گردشگری

ماخذ: یافته های پژوهش، ۱۳۹۷

ضرایب همبستگی بین متغیرهای پژوهش با یکدیگر نشان می دهد (جدول ۷). در قطر اصلی ماتریس اعداد یک نشان دهنده همبستگی متناظر یک متغیر با خودش است؛ قدر مطلق مقادیر بیشتر نشان دهنده همبستگی بیشتر است. همان طور که مشاهده می شود تمام ضرایب همبستگی در سطح خطای ۵ درصد مثبت و معنی دار هستند. بین شاخص های توانمندسازی،

دسترسی به منابع با ضریب ۰/۰۹۳ دارای رابطه قوی با مشارکت ذینفعان محلی گردشگری در توسعه پایدار و دانش و مهارت با ضریب ۰/۱۶۲ دارای بیشترین همبستگی با توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری است. همچنین، بررسی ارتباط همبستگی اثرات محیطی - اکولوژیک، اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی ادراک شده از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه گردشگری با هریک از شاخص‌های توانمندسازی و مشارکت در توسعه پایدار گردشگری آشکار ساخت که اثرات اجتماعی - فرهنگی ادراک شده از توسعه گردشگری با هریک از شاخص‌های توانمندسازی به مراتب بیشتر از سایر اثرات ادراک شده بوده است.

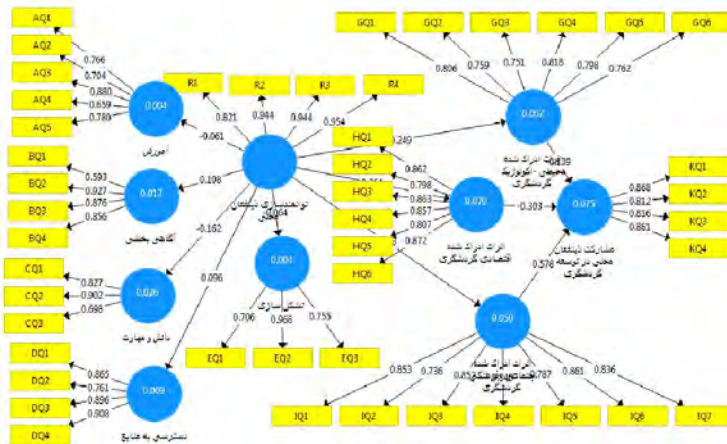
جدول (۷): ماتریس همبستگی متغیرهای پژوهش

(j)	(i)	(h)	(g)	(f)	(e)	(d)	(c)	(b)	(a)	متغیرهای پنهان	
									۱	(a) اثرات محیطی - اکولوژیک ادراک شده	
								۱	۰/۶۴۳	(b) اثرات اقتصادی ادراک شده	
								۱	۰/۹۲۲	۰/۶۳۱	(c) اثرات اجتماعی - فرهنگی ادراک شده
							۱	-۰/۰۷۰	-۰/۰۷۹	-۰/۰۹۰	(d) آموزش
					۱	۰/۲۸۷	-۰/۰۷۴	-۰/۰۶۸	-۰/۰۷۰	-۰/۰۷۰	(e) آگاهی بخشی
				۱	-۰/۰۵۱	۰/۰۷۳	-۰/۰۲۷	-۰/۰۹۴	-۰/۰۸۴	-۰/۰۸۴	(f) دانش و مهارت
			۱	۰/۰۱۷	۰/۱۲۸	۰/۰۷۷	-۰/۱۲۴	-۰/۱۲۴	-۰/۰۲۵	-۰/۰۲۵	(g) دسترسی به منابع
		۱	۰/۰۵۱	۰/۰۴۲	-۰/۱۳۹	۰/۰۱۳	-۰/۰۶۰	-۰/۰۲۶	-۰/۰۵۳	-۰/۰۵۳	(h) تشکل سازی
	۱	۰/۰۶۴	۰/۰۹۶	-۰/۱۶۲	۰/۱۰۸	-۰/۰۶۱	۰/۲۲۳	۰/۰۲۶۴	۰/۰۲۴	۰/۰۲۴	(i) توانمندسازی
۱	-۰/۰۴۹	-۰/۰۳۲	-۰/۰۹۳	۰/۰۰۱	-۰/۰۴۵	-۰/۰۱۲	۰/۲۱۱	۰/۱۴۱	۰/۰۳۲	۰/۰۳۲	(j) مشارکت

ماخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

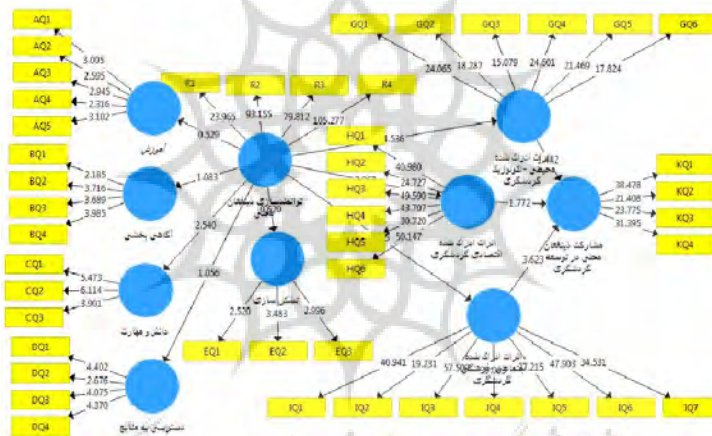
با توجه به مدل مفهومی و فرضیه‌های پژوهش، معادلات ساختاری در حالت تخمین ضرایب استاندارد نشان می‌دهد که متغیر توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری، به مثابه عوامل اثرگذار و برون‌زاد و متغیرهای اثرات محیطی - اکولوژیک، اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی ادراک شده از برنامه‌ها و طرح‌های گردشگری، به مثابه متغیر میانجی، و مشارکت در توسعه پایدار گردشگری، متغیر اثرپذیر و درون‌زاد است. مطابق شکل (۳) مدل اندازه‌گیری بیرونی پژوهش که روابط بین متغیرهای آشکار و پنهان را در حالت تخمین ضرایب استاندارد و در حالت معنی‌داری ضرایب آرایه شده است.

با اجرای نتایج بدست آمده بر روی مدل مفهومی پژوهش، مدل معادلات ساختاری در حالت تخمین ضرایب استاندارد حاصل می‌شود شکل (۳). در مدل معادلات ساختاری ضرایب بین متغیرهای پنهان یا مکنون (دایره ای) و متغیرهای مشاهده پذیر یا آشکار (مستطیل) بارهای بیرونی (وزن‌های بیرونی) می‌باشند. در مدل اندازه‌گیری روابط بین متغیرهای آشکار و پنهان آشکار می‌شود. اعداد داخل دایره‌ها یا متغیرهای پنهان نشان دهنده ضریب تعیین (درصد تغییرات متغیر اثرگذار یا درون‌زا را توسط متغیر اثر پذیر و برون‌زا) هستند. ضرایب بین متغیرهای پنهان با یکدیگر (رابطه بین متغیرهای دایره ای شکل) بوده که در بر گیرنده فرضیه‌های پژوهش می‌باشد. در مدل پژوهش حاضر، متغیر توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری، به مثابه عوامل اثرگذار و برون‌زاد و متغیرهای اثرات محیطی - اکولوژیک، اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی ادراک شده از برنامه‌ها و طرح‌های گردشگری، به مثابه متغیر میانجی، و مشارکت در توسعه پایدار گردشگری، متغیر اثرپذیر و درون‌زاد است. نتایج مدل اندازه‌گیری نشان داد که متغیر اثرات ادراک شده اقتصادی گردشگری به مثابه متغیر میانجی در مشارکت ذینفعان ملی گردشگری در توسعه گردشگری است. براساس یافته‌های پژوهش، با توجه به عدد ضریب تعیین؛ «دانش و مهارت» بالاترین شدت تاثیر در توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری را به خود اختصاص داده است، دسترسی به منابع، کمترین شدت تاثیر را در توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری دارا است. همچنین نتایج نشان داد که نقش میانجی اثرات اقتصادی متاثر از توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری بر مشارکت در توسعه گردشگری با عدد ضریب تعیین ۰/۰۷۰ بیشترین تاثیر و اثرات اجتماعی - فرهنگی با عدد ضریب تعیین ۰/۰۵۰ کمترین تاثیر را در مشارکت ذینفعان محلی گردشگری به خود اختصاص داده است.

شکل ۳. مدل در حالت تخمین ضرایب استاندارد، ماخذ: یافته های پژوهش، ۱۳۹۷

شکل (۴) مدل بیرونی در حالت معنی داری ضرایب (t-value) را نشان می‌دهد. این مدل در واقع تمامی معادلات اندازه‌گیری و معادلات ساختاری را با استفاده از آماره t آزمون می‌کند. بر طبق این مدل، ضریب مسیر در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنادار است؛ چون مقدار آماره t از ۱/۹۶ بیشتر است.

شکل (۴) مدل پژوهش در حالت قدر مطلق معنی داری ضرایب، ماخذ: یافته های پژوهش، ۱۳۹۷

جدول (۸) ضرایب مسیر (بتا)، آماره t، معنی داری و نتیجه فضیه‌های پژوهش را نشان می‌دهد. با توجه به نتایج بدست آمده از مقادیر ضرایب مسیر و آماره t، رابطه مثبت و معنی‌دار توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری با اثرات اجتماعی - فرهنگی، محیطی - اکولوژیک و اقتصادی ادراک شده از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه گردشگری مورد تایید قرار گرفت. فرضیه اول، اثرات محیطی - اکولوژیک ادراک شده از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه گردشگری متاثر از توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری با ضریب مسیر ۰/۲۴۹ و مقدار t ۴/۴۴۶ تاثیر مثبت دارد، بنابراین فرضیه اول تایید شد. در آزمون فرضیه دوم، اثرات اجتماعی - فرهنگی ادراک شده از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه گردشگری متاثر از توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری مورد سنجش قرار گرفت. نتایج آزمون ضریب مسیر و مقدار t به ترتیب ۰/۲۲۳ و ۳/۴۵۵ تاثیر مثبت را نشان داد، بنابراین فرضیه دوم نیز مورد تایید قرار گرفت. آزمون‌های ضریب مسیر و آماره t در مورد اثرات اقتصادی ادراک شده از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه گردشگری متاثر از توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری به ترتیب ۰/۲۶۴ و ۴/۲۹۶ آشکار ساخت که رابطه مثبت و معنی‌دار بین اثرات اقتصادی ادراک شده با توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری وجود دارد.

نتایج به دست آمده از اثرات اجتماعی - فرهنگی ادراک شده از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه گردشگری بر مشارکت ذینفعان محلی گردشگری با ضریب مسیر ۰/۵۶۶ و مقدار t ۳/۲۰۷ حاکی از مورد تایید بودن فرضیه است. به علاوه، آزمون ضریب

مسیر و آماره t در مورد اثرات اقتصادی ادراک شده از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه گردشگری بر مشارکت ذینفعان محلی گردشگری با اعداد ۱/۲۸۱- و ۱/۴۴۳ خارج از بازده بحرانی است. در نتیجه این فرضیه تایید نشد. در مورد اثرات محیطی - اکولوژیک ادراک شده از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه گردشگری بر مشارکت ذینفعان محلی گردشگری نیز نتایج آزمون تحلیل مسیر و آماره t فرضیه را تایید نمی کند.

جدول (۸) ضرایب مسیر(بتا)، آماره t، ضریب تعیین و نتیجه فرضیه های تحقیق

وضعیت فرضیه	R ²	ضرایب		فرضیات تحقیق
		T	بتا	
تایید	۰/۰۶۳	۴/۴۴۶	۰/۲۴۹	H _۱ توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری -> اثرات محیطی - اکولوژیک ادراک شده از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه گردشگری
تایید	۰/۰۵۰	۳/۴۵۵	۰/۲۲۳	H _۲ توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری -> اثرات اجتماعی- فرهنگی ادراک شده از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه گردشگری
تایید	۰/۰۷۰	۴/۲۹۶	۰/۲۶۴	H _۳ توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری -> اثرات اقتصادی ادراک شده از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه گردشگری
رد	۰/۰۷۹	۱/۲۷۹	-۰/۱۲۸	H _۴ اثرات محیطی - اکولوژیک ادراک شده از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه گردشگری -> مشارکت ذینفعان محلی گردشگری
تایید		۳/۲۰۷	۰/۵۶۶	H _۵ اثرات اجتماعی- فرهنگی ادراک شده از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه گردشگری -> مشارکت در توسعه پایدار گردشگری
رد		۱/۴۴۳	-۰/۲۸۱	H _۶ اثرات اقتصادی ادراک شده از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه گردشگری -> مشارکت در توسعه پایدار گردشگری
رد		۱/۰۱۶	-۰/۰۶۹	H _۷ توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری -> مشارکت در توسعه پایدار گردشگری

ماخذ: یافته های پژوهش، ۱۳۹۷.

بحث

بهبود شاخص های توانمندسازی می‌تواند از طریق اثرات محیطی ادراک شده توسط ذینفعان محلی گردشگری از اجرای برنامه‌ها و طرح های گردشگری زمینه مناسب برای مشارکت‌شان در فرآیند توسعه پایدار گردشگری فراهم سازد. در این راستا، هفت فرضیه مورد آزمون قرار گرفت. در فرضیه های اول تا سوم رابطه توانمندسازی با اثرات محیطی - اکولوژیک، اجتماعی - فرهنگی و اقتصادی ادراک شده از طرح ها و برنامه های توسعه گردشگری مورد سنجش قرار گرفت (جدول ۸). نتایج نشان داد که رابطه مثبتی بین توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری با اثرات محیطی ادراک شده از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه گردشگری وجود دارد. این نتایج با پژوهش هکارت، ۲۰۰۹ که توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری را از طریق آگاهی و دسترسی به فرصت های مناسب شغلی عامل موثری در بهبود کیفیت محیطی پایدار گردشگری عنوان می‌کند، همراستا است. همچنین با پژوهش استرلزکا، ۲۰۱۷ و ۲۰۱۲ که بر نقش حمایتی دولتی از تشکل‌های مردم نهاد تاکید نموده، و با گیانپوکولی، ۲۰۱۷ که کمبود دسترسی به فرصت های برابر را عامل اصلی ناتوانی ذینفعان محلی گردشگری در غلبه بر برای دستیابی به منافع اقتصادی توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری را به مثابه عامل موثر در کاهش فقر و بهبود وضعیت اقتصادی و توسعه پایدار گردشگری دانسته، همسویی دارد.

در سنجش تاثیر توانمندسازی بر اثرات محیطی - اکولوژیک، اجتماعی - فرهنگی و اقتصادی ادراک شده از طرح ها و برنامه های توسعه گردشگری بر مشارکت ذینفعان محلی گردشگری، این فرضیه تایید نشد. بر این مبنا، نتایج پژوهش حاضر با نتایج پژوهش مایاکا، ۲۰۱۷ که علت اصلی مشارکت پایین ذینفعان محلی گردشگری را سیاست گذاری‌های «بالا به پایین»، عنوان نموده است، مطابقت دارد. ولی با نتایج فانگ ولو، ۲۰۱۵، که بر توجه به دانش و مهارت ذینفعان محلی گردشگری برای مسئولیت پذیری و مشارکت ذینفعان محلی گردشگری ضروری می داند، سایر محققان در اروپا و آمریکا همسویی ندارد.

همچنین اثرات محیطی - اکولوژیک، اجتماعی - فرهنگی و اقتصادی ادراک شده از طرح ها و برنامه های توسعه گردشگری در توسعه پایدار گردشگری در فرضیه های پنجم تا هفتم مورد واکاوی قرار گرفت. نتایج آشکار ساخت که تنها اثرات اجتماعی - فرهنگی ادراک شده از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه گردشگری بر مشارکت ذینفعان محلی در فرایند توسعه پایدار روستایی تاثیر گذار است. نتایج یافته های پژوهش با یافته های برگر و مرتن، ۲۰۱۷ که مشارکت فعالانه را عامل موثری در توسعه

پایدار گردشگری مطرح نموده تطابق دارد.

نتیجه گیری

در سال‌های اخیر، با گسترش وسایل ارتباطی، بهبود زیرساخت‌ها و افزایش فرصت‌های سفر در تمامی فصول، گردشگری اثرات قابل توجهی بر کیفیت زندگی ذینفعان محلی گذاشته است. بنابراین، توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری در صورتی که به شکل مناسب انجام شود می‌تواند زمینه را برای مشارکت آنان در برنامه و طرح‌های توسعه گردشگری فراهم سازد. نتایج پژوهش حاضر آشکار ساخت که رابطه مثبت و معنی‌داری بین اثرات محیطی ادراک شده از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه گردشگری با مشارکت در توسعه پایدار گردشگری وجود دارد. این موضوع بیانگر آن است که وضعیت اجتماعی - فرهنگی ذینفعان محلی گردشگری زمینه مناسبی را برای مشارکت آن‌ها در فرایند توسعه پایدار گردشگری فراهم کرده است. در پژوهش حاضر، آشکار شد؛ در صورتی که توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری به عنوان زیر ساختی برای توسعه گردشگری در نظر گرفته شود، می‌تواند تأثیرات منفی مرتبط با این مقوله را کاهش دهد. همچنین با برنامه‌ریزی‌های لازم و اجرایی برای افزایش میزان توانمندسازی در افراد می‌توان به فرآیند توسعه پایدار گردشگری کمک کرد. به سخن دیگر، زمانی که ذینفعان محلی گردشگری در طرح‌های توسعه گردشگری مشارکت داوطلبانه داشته باشند و یا به عوامل اجرایی آن طرح‌ها و همچنین به نتایج طرح‌ها اعتماد داشته باشند، می‌توان انتظار داشت که برنامه ریزی توسعه در ریل و مسیر توسعه پایدار قرار گرفته است به عبارت دیگر، توان افزایش محلی از این رو اهمیت دارد که می‌تواند در ایجاد چرخه‌های پایدار تواناساز مؤثر واقع شود. در این‌جا فرایند توان افزایش محلی منجر به مشارکت آگاهانه و فعال ذینفعان محلی گردشگری در هدایت طرح و برنامه‌های گردشگری می‌شود. این فرایند مانند بسیاری از فرایندهای اجتماعی دیگر، فرایندی تدریجی است که با تجربه‌های کوچک آغاز می‌شود. سرمایه اصلی در این تجربه‌های کوچک تعامل و مشارکت ذینفعان محلی با یکدیگر است. ذینفعان محلی گردشگری به تدریج فرا می‌گیرند، که گرد هم آمده و با هم درباره نحوه تأثیرگذاری در بهبود کیفیت محیطی گفتگو کنند. تجربیات خود را با هم در میان بگذارند و تلاش کنند که با درک نیازها بر منابع مشترک، برنامه‌ای را به منظور بهبود وضع موجود طراحی کنند.

با این وجود، نتایج آشکار ساخت که اثرات محیطی - اکولوژیک و اقتصادی ادراک شده از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه گردشگری تأثیر کمی در مشارکت ذینفعان محلی در توسعه پایدار گردشگری داشته است. بنابراین، بازنگری دوره‌های آموزشی برای آگاه‌سازی ذینفعان محلی گردشگری از اثرات ابعاد محیط طبیعی و اقتصادی توسعه گردشگری، و ارتقاء دانش و مهارت محیطی آنان برای بهره‌مندی بهینه از منابع موجود، و شکل‌دهی تشکلی‌های مردم‌نهاد و غیره، باعث بهبود اثرات محیطی ادراک شده ذینفعان محلی و جلب اعتماد و رضایت‌مندی آن‌ها برای مشارکت در برنامه‌ها و طرح‌های گردشگری و تلاش برای حفظ محیط زیست در راستای توسعه پایدار گردشگری می‌شود. به سخن دیگر، در برنامه ریزی توسعه گردشگری به نقش مثبت و همگرای روش‌های توانمندسازی ذینفعان محلی در برنامه ریزی توسعه پایدار گردشگری و ناحیه‌ای باید توجه شود.

منابع:

۱. آخوندی، عباس، برکیور، ناصر، سعیدی رضوانی، هادی، جاحرمی ایمانی، حسین، بینقی، تقی، (۱۳۹۰). نیاز سنجی آموزشی شهرداری ها به منظور بهسازی سکونتگاه های غیر رسمی در ایران: مطالعه موردی بندرعباس، تبریز، زاهدان، سنندج و کرمانشاه، مدیریت شهری، بهار و تابستان، ۹(۲۷)، ۲۴۷-۲۶۱.
۲. امین بیدختی، علی اکبر، جعفری، سکنیه، فرهادی، وحیدرضا، (۱۳۹۳). رابطه تعلق اجتماعی و مشارکت اجتماعی با توسعه گردشگری پایدار: نقش میانجی اثرات ادراک شده، فصلنامه علمی و پژوهشی مطالعات مدیریت گردشگری، ۸(۲۶)، ۱-۲۳.
۳. اوکلی، پیتر، (۱۳۷۱). مارسدن، دیوید، رهیافت های مشارکت در توسعه روستایی، ترجمه منصور محمود نژاد، سلسله انتشارات روستا و توسعه، وزارت جهاد سازندگی، ۱-۱۱۹.
۴. بیرو، آلن، (۱۳۷۰). فرهنگ، علوم اجتماعی، ترجمه باقر ساروخانی، تهران، انتشارات کیهان.
۵. خدادادی فاطمه، حسومی، طاهره، (۱۳۹۱). بررسی رابطه مهارت های سه گانه (فنی، انسانی، ادراکی) مدیران با اثربخشی آنها از نظر دبیران دبیرستان های دخترانه شهر ساری، فصلنامه علمی و پژوهشی تحقیقات مدیریت آموزشی، ۳(۳)، ۷۵-۹۰.
۶. رونالد، جانستون (۱۳۷۹). مسائل جا و مکان جغرافیایی «تفحصی در جغرافیایی انسانی»، ترجمه جلال تبریزی، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین الملل وزارت امور خارجه.
۷. سرایی، حسن، (۱۳۹۳). مقدمه ای در نمونه گیری در تحقیق، انتشارات سمت، ۱-۲۴۵.
۸. میسرا، آرپی، (۱۳۶۵). مشارکت مردمی، نشریه جهاد، سال ششم، شماره ۸۹.
۹. Abott, A. (۱۹۸۸). **The System of profession, Chicago**, university of Chicago press.
۱۰. Adu-Ampong, E. A. (۲۰۱۷). Divided we stand: institutional collaboration in tourism planning and development in the Central Region of Ghana. **Current Issues in Tourism**, ۲۰(۳), ۲۹۵-۳۱۴.
۱۱. Aghazamani, Y. & Hunt, C. A. (۲۰۱۷). Empowerment in tourism: A review of peer-reviewed literature. **Tourism Review International**, ۲۱(۴), ۳۲۳-۳۴۶.
۱۲. Anaby D, Miller EC, et al. ۲۰۰۹. Can personal and environmental factors explain participation of older adults? **Disability & Rehabilitation**, ۳۱(۱۵): ۱۲۷۵-۱۲۸۲
۱۳. Bermúdez, J. L. (۲۰۰۷). Self-consciousness. **The Blackwell companion to consciousness**, ۴۵۶-۴۶۷.
۱۴. Block, N. (۱۹۹۵). On a confusion about a function of consciousness. **Behavioral and brain sciences**, ۱۸(۲), ۲۲۷-۲۴۷.
۱۵. Boley, B. B., Strzelecka, M., & Watson, A. (۲۰۱۸). Place distinctiveness, psychological empowerment, and support for tourism. **Annals of Tourism Research**, ۷۰, ۱۳۷-۱۳۹.
۱۶. Brugel, I. (۲۰۱۳). Community-based tourism: local participation and perspective impact, **Master thesis**, Radboud Unoversiteit Nijmegen, ۱-۸۳.
۱۷. Burgos, A. & Mertens, F. (۲۰۱۷). Participatory management of community-based tourism: A network perspective. **Community Development**, ۴۸(۴), ۵۴۶-۵۶۵.
۱۸. Butler, G. (۲۰۱۷). Fostering community empowerment and capacity building through tourism: perspectives from Dullstroom, South Africa. **Journal of Tourism and Cultural Change**, ۱۹(۳), ۱۹۹-۲۱۲.
۱۹. Chen, B. Qiu, Z. Usio, N. & Nakamura, K. (۲۰۱۸). Tourism's impacts on rural livelihood in the sustainability of an aging community in Japan. **Sustainability**, ۱۰(۸), ۲۸۹۶.
۲۰. Chili, N. S., & Xulu, N. (۲۰۱۵). The role of local government to facilitate and spearhead sustainable tourism development. **Problems and Perspectives in Management**, ۱۲(۴), ۲۷-۳۱. Retrieved from
۲۱. Đukić, V. , & Volić, I. (۲۰۱۷). The Importance of Documenting and Including Traditional Wisdom in Community-Based Ecotourism Planning: A Case Study of the Nature Park Ponjavica in the Village of Omoljica (Serbia). **SAGE Open**, ۷(۱), ۲۱۵۸۲۴۴۰۱۶۶۸۱۰۴۸.
۲۲. Economic Commission for latin America and Caribbean (ECALC), International Labour Organization (ILO), Enviroment Sustainability and Employment in Latin America and Caribbean, Employment Situation In Latin America and The Caribbean, NO, ۱۹(LC/TS, ۲۰۱۸, ۸۵), Santiago.

۲۳. Fong, S. F. & Lo, M.C. (۲۰۱۵). Community Involvement and Sustainable Rural Tourism Development: Perspective from Local Communities. **European Journal of Tourism Research**, vol(۱۱), pp. ۱۲۵-۱۴۶. <http://ejtr.vumk.eu>.
۲۴. Foucault, M. (۱۹۸۰). Power/Knowledge: selected Interview and Other Writings ۱۹۷۲-۱۹۷۷, **The Harvester Press**, Collin Gorden.
۲۵. Foucault, M. (۱۹۸۲), The Subject and Power, **Critical Inquiry**, ۸(۴), ۷۷۷-۷۹۵.
۲۶. Freire, P. (۱۹۷۲). Pedagogy of the oppressed, terj.Myra, Bergman Ramos, Harmondsworth, Penguin books.
۲۷. Freire, P. (۱۹۷۳). **Education for critical consciousness**. Bloomsbury Publishing, ۱(۱).
۲۸. Gadotti, M. (۱۹۹۴). *Reading Paulo Freire: His Life and work*, tr. by John Milton, Albany, and Sunny Press.
۲۹. General Population and Housing Census. Assessed, (۲۰۱۱). Iranian Statistics Agency, [www. Amar.org](http://www.Amar.org)
۳۰. Giampiccoli, A. & Saymaan, M. (۲۰۱۷). Community-based tourism, responsible tourism, and infrastructure development and poverty. **Afr J Hosp Tour Leisure**, ۶, ۱-۲۸.
۳۱. Giampiccoli, A. (۲۰۱۵). Community-based tourism: Origins and present trends. **African Journal for Physical Health Education, Recreation and Dance**, ۲۱(۲), ۶۷۵-۶۸۷.
۳۲. Giampiccoli, A. Jugmohan, S. & Mtapuri, O. (۲۰۱۵). Community-based tourism in rich and poor countries: Towards a framework for comparison. **African Journal for Physical Health Education, Recreation and Dance**, ۲۱(۴۱), ۱۲۰۰-۱۲۱۶.
۳۳. Green, A. (۲۰۰۸). 'Designing Local Skill Strategies: The Case of South East Lincolnshire', OECD, Paris
۳۴. Hamilton, K. & Alexander, M. (۲۰۱۳). Organic community tourism: A cocreated approach. **Annals of Tourism Research**, ۴۲, ۱۶۹-۱۹۰.
۳۵. Höckert, E. (۲۰۰۹). Sociocultural sustainability of rural community-based tourism: case study of local participation in fair trade coffee trail, Nicaragua.
۳۶. Jaafar, M. & Rasoolimanesh, S. M. Community Participation toward Tourism Development and Conservation Program in Rural World Heritage Sites. In *Tourism- From Empirical Research Toward ds Practical Application*, Intech.
۳۷. Jani, D. (۲۰۱۸). Residents' perception of tourism impacts in Kilimanjaro: An integration of the Social Exchange Theory. *Turizam: međunarodni znanstveno-stručni časopis*, ۶۶(۲), ۱۴۸-۱۶۰.
۳۸. Jorgensen, S.Thoning, S. (۲۰۱۷). Participation empowerment and the role of external actors in community-center tourism, **Master thesis**, Aalborg university, ۱-۸۰.
۳۹. Knight, D. W. & Cottrell, S. P. (۲۰۱۶). Evaluating tourism-linked empowerment in Cuzco, Peru. **Annals of Tourism Research**, ۵۶, ۳۲-۴۷.
۴۰. Kunasekaran, P. Gill, S. Ramachandran, S. Shuib, A. Baum, T. & Herman Mohammad Afandi, S. (۲۰۱۷). Measuring Sustainable Indigenous Tourism Indicators: A Case of Mah Meri Ethnic Group in Carey Island, Malaysia. **Sustainability**, ۹(۷), ۱۲۵۶.
۴۱. Leslie, D., (Ed.). (۲۰۱۲). Responsible tourism: Concepts, theory and practice. **CABI**.
۴۲. Lindström, K. N. & Larson, M. (۲۰۱۶). Community-based tourism in practice: evidence from three coastal communities in Bohuslän, Sweden. **Bulletin of Geography. Socio-economic Series**, ۳۳(۳۳), ۷۱-۷۸.
۴۳. Mak, B. K. Cheung, L. T. & Hui, D. L. (۲۰۱۷). Community participation in the decision-making process for sustainable tourism development in rural areas of Hong Kong, China. **Sustainability**, ۹(۱۰), ۱۶۹۵.
۴۴. Matarrita-Cascante, D. Brennan, M. A. & Luloff, A. E. (۲۰۱۰). Community agency and sustainable tourism development: The case of La Fortuna, Costa Rica. **Journal of Sustainable Tourism**, ۱۸(۶), ۷۳۵-۷۵۶.
۴۵. Mathew, P. & Kumar, R. (۲۰۱۴). Responsible tourism a Grass Root Level Empowerment Mechanism: Case Study from Kerala. **Innovative Issues and Approaches in Social Sciences**, ۷(۱), ۵۳-۷۳.

۴۶. Mayaka, M. Croy, W. G. & Cox, J. W. (۲۰۱۸). Participation as motif in community-based tourism: a practice perspective. **Journal of Sustainable Tourism**, ۲۶(۳), ۴۱۶-۴۳۲.
۴۷. Mechanic, D. (۱۹۹۹). Issue in Promoting Health. **Soc, Sci.Med**, ۴۸, ۷۱۱-۷۱۸.
۴۸. Mtapuri, O. & Giampiccoli, A. (۲۰۱۶). Towards a comprehensive model of community-based tourism development. **South African Geographical Journal**, ۹۸(۱), ۱۰۴-۱۶۸.
۴۹. Mubita, A. Libati, M. & Mulonda, M. (۲۰۱۷). The Importance and Limitations of Participation in Development Projects and Programmes. **European Scientific Journal, ESJ**, ۱۳(۵), ۲۳۸.
۵۰. Muigua, K., (۲۰۱۵). Empowering the Kenyan People through Alternative Dispute Resolution Mechanisms. In CI Arb Africa Region Centenary Conference ۲۰۱۵.
- Muzapu, R. & Sibanda, M. (۲۰۱۶). Tourism Development Strategies in Zimbabwe. **Management**, ۷(۳), ۵۵-۶۳.
۵۱. Perkins, D. D., & Zimmerman, M. A. (۱۹۹۵). Empowerment theory, research, and application. **American journal of community psychology**, ۲۳(۵), ۵۶۹-۵۷۹.
۵۲. Rakova, M. (۲۰۰۶). *Philosophy of mind AZ*. **Edinburgh University Press**.
۵۳. Ramos, A. M. & Prideaux, B. (۲۰۱۴). Indigenous ecotourism in the Mayan rainforest of Palenque: empowerment issues in sustainable development. **Journal of Sustainable Tourism**, ۲۲(۳), ۴۶۱-۴۷۹.
۵۴. Rappaport, J. (۱۹۸۴). Studies in empowerment: Introduction to the issue. **Prevention in human services**, ۳(۲-۳), ۱-۷.
۵۵. Rappaport, J. (۲۰۰۲). In praise of paradox: A social policy of empowerment over prevention. In **A Quarter Century of Community Psychology**, Springer, Boston, MA. (pp. ۱۲۱-۱۴۵).
۵۶. Rasoolimanesh, S. M. & Jaafar, M. (۲۰۱۶). Community participation toward tourism development and conservation program in rural world heritage sites. In **Tourism-From Empirical Research towards Practical Application**. InTech.
۵۷. Schaap, A. (۲۰۰۰). Power and responsibility: should we spare the king's head? **Politics**, ۲۰(۳), ۱۲۹-۱۳۵.
۵۸. Sebele, L. S. (۲۰۱۰). Community-based tourism ventures, benefits and challenges: Khama rhino sanctuary trust, central district, Botswana. **Tourism management**, ۳۱(۱), ۱۳۶-۱۴۶.
۵۹. Shafiei Sabet, N. Haratifard, S. (۲۰۱۷). Impact of Empowering Local Stakeholders in Tourism Development and Sustainability of Marginal Rural Settlement in Iran, **WIT Transactions on Ecology and the Environment**, ۲۲۶a, ۴۹۳-۵۰۴.
۶۰. Sharpley, R. (۲۰۰۹). *Tourism development and the environment: Beyond sustainability?* **Routledge**.
۶۱. Strzelecka, M. (n.d.).(۲۰۱۱), Rural Tourism and Community Empowerment: Practice of Local Democracy in Pomerania. University Of Lllinois, Urbana Champaign.
۶۲. Strzelecka, M. Boley, B. Woosnam, K. (۲۰۱۷). Place attachment and Empowerment: Do Resident need to be attached to be empower, **Annal of tourism rsearch**, ۶۶, ۶۱-۷۳
۶۳. Strzelecka, M., Boley, B. B., & Strzelecka, C. (۲۰۱۶). Empowerment's Influence on Resident Support for Tourism in rural Central and Eastern Europe (CEE). Travel and Tourism Association Advancing Tourism Research Globally, ۲۲.
۶۴. Swanson, J. R. & Edgell Sr, D. L. (۲۰۱۲). *Tourism policy and planning: Yesterday, today, and tomorrow*. **Routledge**.
۶۵. UNEP, W. (۲۰۰۵). Making tourism more sustainable-Part II, Case Studies
۶۶. Whiteneck, G. Dijkers, MP. (۲۰۰۹). Difficult to Measure Constructs: Conceptual and Methodological Issues Concerning Participation and Environmental Factors. Archives of Physical Medicine and Rehabilitation ۹۰(۱), Supplement ۱):S۲۲-S۲۵
۶۷. World Tourism Organization,(۲۰۱۸). Tourism for Development ۱, Key Areas for Action UNWTO, Madrid.
۶۸. Yamashita, S. (۲۰۱۱). Community-Based Associations for Sustainable Tourism Development: Fostering Sustainable Development in Developing Countries.
۶۹. Yavanarani, S. (۲۰۱۳). Stakeholder's analysis on Karaikudi as a rural tourism destination.
۷۰. Zimmerman, M. A. (۱۹۹۵). Psychological empowerment: Issues and illustrations. **American journal of community psychology**, ۲۳(۵), ۵۸۱-۵۹۹.

۷۱. Zimmerman, M. A., Israel, B. A., Schulz, A., & Checkoway, B. (۱۹۹۲). Further explorations in empowerment theory: An empirical analysis of psychological empowerment. *American journal of community psychology*, ۲۰(۶), ۷۰۷-۷۲۷.

